

Ingrid Adolfsson, barnneuropsykolog, psykologavdelningen

Gunilla Carlsson-Kendall, barnneuropsykolog, psykologavdelningen

Kerstin Dahlström, överläkare; samtliga vid sektionen för barnneurologi och habilitering, Barnens sjukhus, Huddinge Universitetssjukhus

Elisabeth Fernell, överläkare, docent, Neuropediatrika programmet, Astrid Lindgrens barnsjukhus, Stockholm

Svag begåvning – normalt, men inte problemfritt

|| Vi lever i ett samhälle där arbetslivet ställer allt högre krav på individens kognitiva funktioner. Skolan har utvecklats i samma riktning. Allt fler barn och ungdomar uppnår nu inte skolans mål. För en del av dessa är orsaken en bristande förmåga till abstrakt tänkande. Dessa barn får stora problem därför att deras svårigheter inte känns igen, och därför att de inte får det stöd de behöver.

Förmågan till abstrakt tänkande kan belysas av en psykolog. I psykologens bedömning ingår bl a testning för att räkna fram en intelligenskvot (IQ). Intelligenskvoten utgör emellertid aldrig som enda variabel underlag för ställningstagande till begåvningsnivå. Den måste vägas samman med information om barnets tidigare utveckling och relateras till en beskrivning av individens fungerande i vardagslivet. När IQ ligger under ca 70 (motsvarande en avvikelse på -2 SD från medelvärdet 100), i kombination med att ett sk adaptivt kriterium är uppfyllt, har barnet mental retardation [1] eller psykisk utvecklingsstörning [2]. Ofta används även termen förståndshandikapp. I IQ-intervallet 50–70 betecknas utvecklingsstörningen som lindrig. Barn och ungdomar med en lindrig utvecklingsstörning har rätt att få en anpassad skolgång inom grundskolan eller särskolan. Antalet barn med lindrig utvecklingsstörning varierar mellan olika studier beroende på använd definition, tidsperiod för studien samt beroende på demografiska faktorer. Prevalenser mellan ca 0,5 och 2 procent anges i olika svenska studier [3-5].

Vi använder beteckningen svagbegåvad för barn som har avsevärda brister i förmågan till abstrakt tänkande, men som faller inom normalvariationen (IQ-intervallet 70–85). I vissa andra sammanhang används beteckningen synonymt med lätt förståndshandikapp [6]. Man kan på goda grunder anta att ca 15 procent av svenska skolbarn skulle få ett testresultat inom detta IQ-intervall. Flertalet av dessa tillhör förmodligen gruppen svagbegåvade. De har påtagliga brister i förmågan till abstrakt tänkande, men inte så stora som barnen med lindrigt förståndshandikapp. Barn som får en IQ på ca 70 eller mer räknas som normalbegåvade. De ska alla undervisas inom den vanliga grundskolan och utifrån föreställningen att alla barn i den normalbegåvade gruppen har samma kognitiva förutsättningar. De svagbegåvades svårigheter känns sällan igen, och

SAMMANFATTAT

Barn och ungdomar med svag begåvning, dvs begåvningsnivå i normalvariationens nedre del, får problem i dagens skola. De utgör en stor och »osynlig« grupp som i dag kommer i kläm i skolan och i samhället när krav på teoretisk begåvning betonas alltmer.

Vår genomgång baseras på de barn och ungdomar som visade sig ha svagbegåvning som huvudproblem efter utredning. Symtom som ledde till utredning var i majoriteten av fall beteendeproblem. De kognitiva svårigheterna var sällan uppmärksammade.

Medvetenheten om svagbegåvning behöver höjas inom skolverksamheter och inom hälso- och sjukvården.

Skolans verksamheter behöver pedagogiskt anpassas till hela den målgrupp som hör till den obligatoriska skolan. Med detta bör en del av den sekundära beteendeproblematik som dessa barn och ungdomar riskerar att utveckla kunna minska.

de har inga särskilda rättigheter till anpassad undervisning, utöver vad alla barn i behov av särskilt stöd har.

Självklart är förutsättningarna för att klara grundskolans krav olika beroende på förmågan till abstrakt tänkande. I vårt land fanns tidigare, fram till ca 1980, en särskilt anpassad undervisningsform som kallades hjälpklass, där barn och ungdomar med en svagare teoretisk begåvning, men inom normalvariationen, kunde få extra stöd i undervisningen. Tidigare fanns också möjligheter att redan från årskurs 7 välja en mer praktiskt inriktad undervisning. Ungdomar kunde vid den tiden även avsluta skolgången tidigare, och förutsättningarna att finna ett praktiskt inriktat arbete var goda. Nu ser det ut som om gruppen svagbegåvade »försvunnit« i skolan och i samhället.

Vi vill utifrån våra erfarenheter i ett utredningsteam fästa uppmärksamheten på att gruppen barn och ungdomar med

Barn och ungdomar med svag begåvning får problem i dagens skola. De utgör en stor och osynlig grupp som kommer i kläm i skolan och i samhället när krav på teoretisk begåvning betonas allt mer. Personerna på bilden har inget samband med artikeltexten.

svag begåvning fortfarande finns och att de utgör en beaktansvärd andel bland dem som remitteras för utredning. För att belysa problembilden har vi granskat journaluppgifter avseende en sådan grupp [7].

Multidisciplinärt team utreder barnen

I teamet, inom sektionen för barnneurologi och habilitering på Barnens sjukhus, Huddinge Universitetssjukhus, arbetar läkare, psykolog, logoped, sjukgymnast och arbetsterapeut. Exempel på problemområden som teamet utreder är koncentrationssvårigheter, inlärningssvårigheter, motoriska och kommunikativa svårigheter samt avvikelser i social interaktion. Barn och ungdomar kan efter utredning få funktionsdiagnoser som ADHD (attention deficit hyperactivity disorder), DAMP (deficits in attention, motor control and perception), utvecklingsstörning, språkstörning, dyslexi, Tourettes syndrom, Aspergers syndrom och andra autismspektrumstörningar, om barnets svårigheter anses förklaras utifrån de kriterier som gäller. Alla undersökta barn får inte någon diagnos efter genomgången utredning.

Problembild och utredningsresultat hos 15 fall

Åren 1997–98 utreddes 134 barn och ungdomar av teamet. Femton av dessa – 14 pojkar och 1 flicka i åldrarna 8–16 år – fick beteckningen »svagbegåvning« som sammanfattande beskrivning av sina svårigheter. Det som efter utredning framträdde som en betydelsefull orsak till de svårigheter barnen hade var IQ-nivån, som hos de undersökta barnen låg inom området 70–85 – den nedre delen av normalvariationen. I sammanställningen ingår inte de barn som har en svag teoretisk begåvning i kombination med diagnos ADHD, DAMP eller Aspergers syndrom.

För de flesta barnen angavs i remissen till teamet en kombination av problemområden: problem med koncentration angavs hos 12, språkliga problem hos 10, motoriska problem hos 9, och 11 av de 15 barnen bedömdes ha beteendestör-

ningar – framför allt i form av aggressivitet och bristande socialt fungerande. Endast i ett fall rörde huvudfrågeställningen kognitiv förmåga. Från barnens skolor rapporterades för samtliga barn långsam inlärningstakt, behov av konkret och enskild vägledning, problem med läsning/skrivning/räkning, med tidsuppfattning, bristande förmåga att arbeta självständigt och svagt aktivt kunskapsökande. Efter utredning bedömdes några barn och ungdomar ha särskilda svårigheter utöver svagbegåvningen som behövde framhållas: 3 av de 15 barnen hade koncentrationssvårigheter, 2 hade en språkstörning, och 5 barn bedömdes ha grundläggande motoriska svårigheter. Av psykologutredningen framgick att den teoretiska begåvningsnivån (IQ), undersökt med hjälp av WISC (Wechsler intelligence scales for children) [8], hos de undersökta barnen låg på medelvärde 74. Det fanns i samtliga fall belägg i testmaterialet för att brister i förmågan till abstrakt tänkande orsakade det låga resultatet.

Nedsatt välbefinnande hos samtliga

Hos alla barn fanns tecken på nedsatt välbefinnande. Ett barn saknade skolgång vid utredningstillfället. För 10 barn angavs att andra familjemedlemmar eller nära släktingar hade liknande problem med teoretiskt tänkande som barnet. På frågan vad som var det största problemet med barnet just nu svarade många föräldrar att de oroade sig för hur det skulle gå för barnet i skolan. Några var också bekymrade för att deras barn mår dåligt: var deprimerat, hade ett utagerande beteende eller var utsatt för mobbning. Skolans personal var mest bekymrad över att barnen inte klarade kunskapskraven i skolan, att personalen inte visste hur de skulle kunna hjälpa dem bättre att lära sig, att barnen saknade motivation för skolarbetet eller att de hade beteendeproblem.

»Osynlig« problematik

Vårt syfte är att lyfta fram en grupp barn och ungdomar som kommer i kläm då kraven på teoretisk begåvning ökar i skolan och i samhället. Det tycks oss som om kunskapen om att den teoretiska begåvningen inte är lika hos alla barn och vad detta medför för implikationer för undervisning och kravnivå har fallit i glömska. Dessa barns problematik ter sig »osynlig« idag, och då blir deras svårigheter att klara av skolgången

svårförståeliga. Av andelen utredda barn utgjorde denna grupp ca 10 procent. Anledning till remiss till utredningsteamet var som regel beteendemässiga problem, och den kognitiva problematiken var sällan i fokus. Endast i ett fall angavs kognitiva svårigheter i remissen. Det finns en risk för att ett barns svårigheter förklaras enbart utifrån en föreliggande social problematik. Vår genomgång styrker vikten av att alltid belysa barnets egna kognitiva förutsättningar. Andelen pojkar är, som i andra populationer av utvecklingsrelaterade svårigheter, stor. Utifrån detta material var det uppenbart att pojkarnas mer utagerande beteende var en starkt bidragande faktor till remissen till utredningsteamet.

De kognitiva svårigheterna måste belysas

Vi har tagit del av synpunkter i dagens debatt om att svagbegåvade elever bör få gå ett extra skolår. Detta resonemang kan dock leda tanken till att det enbart handlar om att »komma ikapp«. Konsekvenserna av att förmågan till teoretiskt tänkande varierar i befolkningen måste beaktas. Barn med en svagare teoretisk begåvning tillgodogör sig kunskap bättre om den är mer konkret och praktiskt inriktad. Att själv planera, strukturera och självständigt genomföra uppgifter, som inom skolan blivit ett allt vanligare arbetssätt, innebär oöverstigliga problem för de barn som ingår i vårt material. Hjälpen för dessa elever är att få de kognitiva svårigheterna belysta – en förutsättning för att anpassning av undervisningsmaterial skall kunna ske.

Skolans verksamhet bör anpassas till hela målgruppen

Gruppen svagbegåvade utgör en stor och »osynlig« grupp i såväl skolan som samhället i stort. Många får inte en fullständig skolgång, och några får problem som behöver handläggas inom barnpsykiatri och/eller socialtjänsten. Mot bakgrund av den problembild vi noterat hos skolbarnen är det sannolikt att vissa, senare i livet, kommer att behöva hjälp inom vuxenpsykiatri och socialtjänst. Medvetenheten om svagbegåvning behöver höjas inom skolverksamheter och inom hälso- och sjukvården. En fråga vi ställer oss är vilken grad av teoretisk begåvning som krävs för att klara grundskolans mål. Är tanken att svagbegåvade ska nå upp till målen? Detta behöver klargöras av Skolverket. Vår förhoppning är att elever med svag begåvning som huvudproblem skall få sina svårigheter identifierade i skolan och att skolans verksamhet bättre skall anpassas efter hela den grupp som utgör den obligatoriska skolans målgrupp. Med detta bör en del av den sekundära beteendeproblematiken liksom den nedsatta självkänslan kunna minska.

Referenser

1. American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders. DSM-IV. 4th ed. Washington DC: APA; 1994.
2. International classification of diseases, ICD. Geneva: WHO; 1996.
3. Hagberg B, Hagberg G, Lewerth A, Lindberg U. Mild mental retardation in Swedish school children. I. Prevalence. Acta Paediatr Scand 1981;70:441-4.
4. Fernell E. Mild mental retardation in schoolchildren in a Swedish suburban municipality: prevalence and diagnostic aspects. Acta Paediatr 1996;85:584-8.
5. Landgren M, Pettersson R, Kjellman B, Gillberg C. ADHD, DAMP and other neurodevelopmental/neuropsychiatric disorders in 6-year-old children: epidemiology and co-morbidity. Dev Med Child Neurol 1996;38:891-906.
6. Gustavson KH. Olika framgång vid definierad eller dold utvecklingsstörning. Svagt begåvad får fast arbete. Läkartidningen 1997;94:1793-6.
7. Adolfsson I, Carlsson Kendall G. Svagbegåvade barn – en stor osynlig grupp. Rapport. Huddinge: Huddinge Universitetssjukhus; 2000.
8. Wechsler D. Wechsler intelligence scale for children. 3rd ed. – revised. New York: Psychological Corporation; 1999.

Särtryck

Läkartidningen

När Försäkringsmedicinska Sällskapet bildades för att främja försäkringsmedicinens utveckling samlades 14 artiklar publicerade i Läkartidningen 1996 till ett särtryck. Detta belyser hur försäkringsläkare arbetar inom allmän och privat försäkring och tar upp försäkringsmedicinska problem från patientens synvinkel.

Riskbedömning vid barnförsäkringar, etiska problem i samband med gentestning och försäkring, samt de kniviga ärenden som gäller nack-skulderbesvär, inklusive pisksnärtskador, behandlas bland annat i artiklarna.

Priset är 40 kronor

Försäkringsmedicin

Beställer härmed.....ex
av "Försäkringsmedicin"

.....
namn

.....
adress

.....
postnummer

.....
postadress

Insändes till Läkartidningen
Box 5603
114 86 Stockholm

Faxnummer: 08-20 74 35

www.lakartidningen.se
under särtryck, böcker